

Onaangeraakte boeken

Zoals iedere wetenschappelijke bibliotheek bezit ook de Leidse UB boeken die nooit worden geraadpleegd. Niet dat de UB een pornocollectie bezit, zoals de KB, of een *spetskhran*, de gesloten afdeling waar iedere bibliotheek achter het IJzeren Gordijn het regime ongevallige lectuur placht te bewaren. Ook niet dat die titels onvindbaar zijn in de OPC, zoals bijvoorbeeld de individuele titels in sommige verfilmde of gedigitaliseerde collecties. Nee, ik bedoel boeken die nooit worden geraadpleegd omdat eigenlijk geen bezoeker verwacht ze in een instelling als de UB aan te treffen en geen bezoeker er dus ooit naar op zoek gaat.

Zo'n boek is bijvoorbeeld de roman *De toren van Taddeo* van de Britse schrijfster Louise de la Ramée (1839-1908) – onder het negentiende-eeuwse leespubliek dat zij zo ruimhartig bediende beter bekend onder haar pseudoniem 'Ouida'. In haar beste tijd was deze populaire schrijfster van enigszins sensationele romans een internationaal gevierde succesauteur. Op de vleugels van dat succes leidde ze een leven van benijdenswaardige *glamour*. In het kielzog van de artistieke Britse *jetset* van haar tijd reisde ze af naar Italië en vestigde zich in Toscane. Maar Ouida's ster daalde even snel als hij rees. Toen de Victoriaanse 'driedekker' waarop zij zich had toegelegd aan het einde van de eeuw in de ban werd gedaan door de toonaangevende leenbibliotheek Mudie's en haar ademloze romantiek uit de gratie raakte, was het met het onbezorgde leven snel gedaan. Op haar oude dag kon alleen een klein staatspensioen haar behoeden voor de bedelstaf.

Al moge duidelijk zijn dat Ouida haar vinger niet aan de pols van de veranderende tijden had, enige tragiek kan haar niet ontzegd worden. Immers, met de grilligheid van de gunsten van het nieuwe leespubliek was niemand nog vertrouwd. Het behagen van de onberekenbare smaak van de massa's bleek voor populaire schrijvers een kwestie van koorddansen, waarbij men maar al te makkelijk ten val kwam.

Toen ik in september 2006 Ouida's in 1893 door de Haarlemse firma de Erven F. Bohn gepubliceerde *De toren van Taddeo* van deze ooit zo populaire schrijfster opvroeg uit het magazijn bleek het eenvoudige papieren omslag weliswaar bedekt met een grauwe sluier, maar die was duidelijk niet veroorzaakt door de leesgierigheid van generaties studenten en medewerkers, want buiten de titelpagina – zonder twijfel door de consciëntieuze titelbeschrijver geraadpleegd – was het boek nog onopengesneden.

Hoe komt de UB aan een dergelijk populair werk – vreemd lichaam in het bezit van een zo degelijke wetenschappelijke instelling? In het geval van *De toren van Taddeo* uit 1893 is dat bekend. Behalve *De toren van Taddeo* bezit de UB nog een flink aantal andere titels van Ouida. De boeken behoren tot het fonds van uitgeverij Bohn dat onderdeel vormde van het archief van de uitgeverij, in het midden van de jaren zeventig door de UB verworven. Het archief werd naar Leiden overgebracht door de inspanningen van de toenmalige conservator gedrukte werken, Ernst Braches. Braches had het leren kennen

toen het nog in het bezit was van de uitgeverij en hij er onderzoek deed voor zijn proefschrift over het boek als Nieuwe Kunst.

De belangstelling van Braches gold een veel respectabeler onderdeel van het Bohn-fonds dan *De toren van Taddeo*: de monumentale uitgave van Vondels *Gijsbrecht van Aemstel* met boekversieringen van A.J. Derkinderen. De gerenommeerde uitgever had een gevarieerd fonds, met wetenschap, geschiedenis, school- en kinderboeken, en vooral veel belletrie, kunst en muziek. Maar ook toonaangevende en respectabele uitgevers geneerden zich aan het eind van de negentiende eeuw niet een graantje mee te pikken van de zich snel ontwikkelende markt voor – vaak uit het Engels vertaalde – populaire lectuur. Zo gaf Bohn in dat genre behalve Ouida bijvoorbeeld ook Rhoda Broughton uit, een tijdgenoot en concurrente van Ouida en had de al even respectabele uitgeverij Belinfante naast zijn solide juridische fonds zijn Wilkie Collins en E.J. Brill zijn Marie Corelli.

De toren van Taddeo en andere Ouida-titels van Bohn zijn dus in het bezit van de UB doordat het archief van de uitgeverij aanwezig is, en het archief van de uitgeverij is in het bezit van de UB door de wetenschappelijke belangstelling voor Bohn als een gerespecteerd uitgever van cultuurhistorisch belangrijke werken. Het verbaast dan ook niet dat in alle aandacht die het Bohn-archief sinds de acquisitie in de jaren zeventig ten deel is gevallen, het populairdere segment van het fonds geen rol van betekenis heeft gespeeld. Het is niet gewaagd te veronderstellen dat als Bohn niet zo'n respectabele negentiende-eeuwse uitgeverij was geweest het archief hoogstwaarschijnlijk helemaal niet in de UB terechtgekomen was, en daarmee de titels van Ouida en Broughton ook niet. Zou dat erg zijn geweest? Aan het belang van het archief wordt door niemand getwijfeld. Samen met dat van Sijthoff hoort het tot de parels van de Bijzondere Collecties van de UB Leiden. Anders is het gesteld met de ontspanningslectuur. Ik denk niet dat veel mensen Ouida en Broughton gemist zouden hebben; *De toren van Taddeo* is in ieder geval in ruim honderd jaar door niemand gelezen.

Jammer is dat wel, want als het erom gaat nut en noodzaak van de bestudering van minder canonieke aspecten van onze cultuurgeschiedenis te illustreren, vormt die ontspanningslectuur een aansprekend voorbeeld. De democratisering van het lezen die in de tweede helft van de negentiende eeuw in een stroomversnelling raakte, heeft tenslotte een enorme maatschappelijke betekenis gehad. Juist populaire schrijfsters als Ouida, en boeken als *De toren van Taddeo*, hebben in die ontwikkeling een belangrijke rol gespeeld, al is de preciese betekenis daarvan nog niet duidelijk. Immers, op de vraag wie wat las in de negentiende eeuw kennen we nog steeds het antwoord niet.

Dat wat er gelezen wordt en wie er lezen in de loop van de eeuw steeds moeilijker is onder te verdelen in de traditionele categorieën volkslectuur en burgerlijke lectuur, zoveel staat vast. *De toren van Taddeo* vormt in dat opzicht een intrigerende casus. Wie het in handen neemt, ziet een kloek, degelijk en sober boek dat, net als de overige veertien uitgaven van Ouida's werk door Bohn, op geen enkele manier verwijst naar de ontspannende aard van

zijn inhoud. Hoe geeft juist deze presentatie, die niet in overeenstemming lijkt te zijn met de aard van Ouida's sensationele romans, vorm aan Bohns ideeën over de beoogde markt en de beste manier om die te bereiken?

Het gaat bij de bestudering van de populaire lectuur dus zeker niet alleen om de inhoud; de vorm speelt een minstens even belangrijke rol. Maar de inhoud is wel degelijk van belang, want we willen weten met welk gedachtengoed het nieuwe leespubliek in aanraking wordt gebracht, en op welke wijze dat gebeurt. Ook de manier waarop vertaald wordt, is relevant. Vaak vermeldt de titelpagina van dit soort vertaalde romans dat het gaat om een 'vrije bewerking' – een vrijheid die in de hand werd gewerkt door de volstreekte rechteloosheid van buitenlandse auteurs en uitgevers in ons land vóór de Nederlandse aansluiting bij de Berner Conventie in 1911. Aanpassingen in de vertaling kunnen bijvoorbeeld aanwijzingen geven over de cultuurverschillen die men zag, maar ook over de markt die men wilde bereiken.

Dat populaire lectuur als genre desondanks nauwelijks aanwezig is in onze bibliotheken – afgezien van de meest recente – is verklaarbaar. De openbare bibliotheken bewaren geen 'verouderde' boeken, en wetenschappelijke bibliotheken halen er traditioneel hun neus voor op, bijna even hoog als een Brahman voor een kasteloze Indiër. Deze onaanraakbaarheid heeft de populaire lectuur feitelijk tot een stiefkindje van onze cultuurgeschiedenis gemaakt, en daarmee vrijwel onzichtbaar voor de wetenschap. Zonder de elitecultuur direct marginaal te willen noemen (het is maar een kwestie van criteria), is het tijd de bakens een stukje te verzetten. Wetenschappelijke bibliotheken zijn misschien niet de aangewezen plaats voor een grote verzameling populaire lectuur – al heeft de UBA aardig wat, evenals trouwens de KB, die zich bovendien heeft voorgenomen er extra aandacht aan te besteden. Maar ergens moet een mooie grote collectie komen, want stoffig en grauw als ze mogen zijn, ook stiefkindertjes hebben recht op een dak boven hun hoofd. Om beter te begrijpen hoe die cruciale democratisering van de schriftcultuur in de tweede helft van de negentiende eeuw is verlopen, zullen er toch vuile handen gemaakt moeten kunnen worden aan de bestudering van dit verstofte, vergeten en verguisde cultuurgood.

Adriaan van der Weel

Bibliopolis: Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland, red. Marieke van Delft en Clemens de Wolf (Zwolle en Den Haag, 2003)

Bernt Luger, *Wie las wat in de negentiende eeuw?* (Utrecht, 1997)

Adriaan van der Weel, 'Nineteenth-Century Literary Translations from English in a Book Historical Context', in Martine de Clercq, Tom Toremans en Walter Verschuere (red.), *Textual Mobility and Cultural Transmission. Tekstmobiliteit en Culturele Overdracht* (Leuven, 2006), pp. 27-40

—, *Onbehagen in de schriftcultuur. Leesrevoluties in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam, 2007)